

مطالعه تطبیقی تزیینات چوبی وابسته به معماری خانه‌های تاریخی روستای کپ شهرستان نور با بناهای دوره قاجاریه و صفویه^۱

جمال الدین مهدی نژاد^۲

علی شرقی^۳

فائزه اسدپور^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۲۶

چکیده

استفاده از چوب در طول تاریخ نقش به‌سزایی در بخش سازه و تزیینات بناهای دوره صفوی و قاجاری داشته است که در شکل‌گیری معماری بناهای تاریخی روستای ییلاقی کپ از جمله خانه منصوری و مقصودی نیز، ساخت آثار چوبی زیبا و پرکار، همراه با تکنیک‌های متنوع تزیینی در سقف، تیر و ستون‌ها، در و پنجره و نرده‌های چوبی و نقوش به کار رفته در آن‌ها مشاهده شده است؛ لذا این پرسش‌ها مطرح است، تزیینات چوبی، طرح‌ها و نقاشی روی چوب در خانه‌های روستای کپ چیست؟ و مطابقت طرح و نقوش تزیینات چوبی در بناهای همان روستا با یک‌دیگر و با تزیینات وابسته به معماری بناهای دوره صفویه و قاجاریه چگونه است؟ این پژوهش، که از نوع تفسیری-تاریخی می‌باشد، با بررسی‌های میدانی و جمع‌آوری اطلاعات از تزیینات چوبی به کار رفته در خانه منصوری و مقصودی و مطابقت آن با تزیینات بناهای دوره قاجار و صفوی بخش‌های مرکزی و شمالی ایران این نتیجه حاصل شد: تزیینات به کار رفته در دو بنای مورد مطالعه، توسط معماران، نجاران و سازندگان، ابداع نشده است؛ بلکه از طریق تصاویر دیده شده از بناهای دوره صفوی و قاجاری و دید و بازدیدهای صورت گرفته از آن‌ها در حین سفر، از سبک تزییناتی آن‌ها الگوبرداری شده و مجدداً، در دو بنای مورد مطالعه بازنمایی شده است. لذا، از آنجایی‌که، تلفیق این نوع از سبک هنری و تزیینی با معماری، دارای یک تداوم و پایداری از دوره صفوی تا قاجاری بوده است، توانسته یک پل ارتباطی قوی، بین هنر و معماری گذشته حال و آینده، برقرار سازد و بر ارزش و اهمیت تاریخی دو بنای مورد مطالعه این پژوهش بیافزاید.

واژگان کلیدی: تزیینات چوبی، روستای کپ، دوره قاجاریه، دوره صفویه

1. DOI: 10.22051/jjh.2019.24634.1394

۲. دانشیار گروه معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران. Mahdinejad@sru.ac.ir

۳. دانشیار گروه معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران. Sharghi@sru.ac.ir

۴. دانشجوی دکتری معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران، نویسنده مسئول. Faezeh.Asadpour@sru.ac.ir

مقدمه

چوب در معماری سنتی ایرانی و تا قبل از ورود آهن، به عنوان یکی از پرکاربرترین مصالح محسوب می‌شد؛ به طوری که همواره، نقش به سزایی در سازه و تزیینات بنا داشته است. از مهم‌ترین آن‌ها، بناهایی هستند که عناصر اصلی آن، مانند سقف، ستون و سرستون‌ها از چوب بهره برده‌اند. البته، سابقه کاربرد بناهای مسقف با چوب در معماری ایران، به قبل از ورود اسلام و دوره هخامنشیان باز می‌گردد و به نظر می‌رسد که این نوع از ابنیه، در معماری دوره اسلامی ایران، رویکردی بومی به خود گرفته است. با توجه به آثار باقی مانده از گونه و حجم به‌کارگیری از چوب در بناهای دوره صفویه، می‌توان گفت که استفاده از این قبیل ابنیه، در آن زمان رونقی دوچندان گرفته است که کاخ چهل‌ستون در اصفهان از مهم‌ترین این بناها به‌شمار می‌رود (مدهوشیان‌نژاد و شیشوانی، ۱۳۹۶: ۲۰). لذا، در احیا و ساخت ابنیه دوره صفوی و قاجار نقش چوب و استفاده تزیینی و ساختاری از آن، با توجه به ویژگی‌های اکولوژیکی و کمیت و کیفیت آثار موجود در هر منطقه به گونه‌های مختلفی جلوه پیدا کرده است؛ در بناهای تاریخی روستای ییلاقی کپ - واقع شده در ۴۵ کیلومتری شهرستان نور - به دلیل داشتن جنگل‌های انبوه، طی زمان‌های مختلف کاملاً، تاثیرگذار بوده و ساخت آثار چوبی زیبا و پرکار همراه با تکنیک‌های متنوع تزیینی در سقف، تیر و ستون‌ها، در و پنجره و نرده‌های چوبی و نقوش به کار رفته در آن‌ها، بسیار رواج داشته است؛ به طوری که برخی از این تزیینات در خانه منصوری و مقصودی قابل مشاهده است؛ اما این، در حالی است که، مسئولان میراث فرهنگی با وجود آگاهی از پتانسیل‌های موجود و ارزشمندی بناهای تاریخی این روستا با قدمتی بیش از یک و نیم قرن، نسبت به حمایت از آن، بی‌توجه بوده‌اند. تاثیرگذاری عواملی همچون عوامل طبیعی، گذر زمان و عوض شدن سبک زندگی مالکین نیز موجب دخل و تصرف در بافت روستا شد؛ هم‌چنین، تخریب خانه‌های قدیمی در جهت سود حاصل از خرید و فروش زمین و ساخت خانه‌های جدید و نوساز که همخوانی با بافت و معماری روستا نداشته است و فاقد هرگونه ذوق هنری و شاخصه‌های خاص محیطی - منطقه‌ای و بافت ارگانیکی خود می‌باشد، باعث شده تا انجام این پژوهش با توجه به موضوع، پرسش و اهداف طرح شده در زیر، ضرورت داشته باشد.

اهداف پژوهش

۱. مطالعه بر روی تزیینات چوبی صورت گرفته در دو نمونه خانه منصوری و خانه مقصودی در روستای ییلاقی کپ و طرح و نقش موجود در اجرا و عناصر این بنا و مقایسه تطبیقی آن‌ها با یکدیگر و نیز با برخی هنرهای تزیینی وابسته به معماری در بناهای دوره قاجاریه و صفویه.
۲. آگاهی هنردوستان، پژوهشگران و مسئولان بالادست به وجود چنین روستایی در منطقه در جهت حفظ و نگهداری از آن و انجام سیر مطالعات و تحقیقات گسترده‌تری بر روی بناهای تاریخی آن، که منجر به شناخت عمیق‌تری می‌شود.

پرسش‌های پژوهش

- ۱) تزیینات چوبی، طرح‌ها و نقاشی روی چوب در خانه‌های روستای کپ چیست؟
- ۲) مطابقت طرح و نقوش تزیینات چوبی در بناهای همان روستا با یکدیگر و با تزیینات وابسته به معماری بناهای دوره صفویه و قاجاریه چگونه است؟

پیشینه پژوهش

دیلم و دیلم کتولی (۱۳۹۶)، در مقاله «بررسی تزیینات چوبی خانه‌های تاریخی گرگان با تاکید بر معماری دوره قاجار - مورد مطالعه: مجموعه تاریخی امیر لطیفی و تقوی» به بررسی چوب و هنرهای چوبی در معماری بومی گرگان پرداخته و اشاره کرده‌اند، کاربرد تزیینات چوبی بیش‌تر در قسمت‌های خارجی بنا نمود پیدا کرده؛ آن هم به علت برون‌گرا بودن معماری خانه‌های گرگان بوده است. شیخی و تندی (۱۳۹۴)، در مقاله «تاریخ‌یابی در مسجد بالاسر آستان قدس رضوی بر اساس مطالعه تطبیقی ویژگی‌های کتیبه، نقش و ساخت آن با آثار شاخص چوبی و کاشی تزیینات معماری خراسان»، به بررسی اثر و تطبیق اطلاعات حاصل از آن با اسناد و مکتوبات تاریخی و بررسی تطبیقی عناصر تزیینی وابسته به معماری در حوزه چوب و کاشی در آثار شاخص دوره شاهرخ تیموری پرداخته‌اند. سلیمانی و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله «مقایسه ساختار و تزیینات چوبی مسجد جامع ابیانیه با مساجد چوبی آذربایجان شرقی» اشاره کردند که مساجد چوبی آذربایجان شرقی و مسجد جامع ابیانیه نیز از جمله مساجد چوبی هستند که الهام‌بخش

معماری صفویه به ویژه در شهر اصفهان بوده‌اند؛ هم‌چنین، در پژوهشی مشابه از محمدزاده و توکلی (۱۳۹۱)، به نام «تمادهای عرفانی در تزیینات چوبی مسجد ملارستم مراغه» گفته شده که، تزیینات چوبی مسجد ملارستم مراغه جزو اولین مساجد دوره صفوی می‌باشد که تزیینات چوبی به کار رفته در آن، در پس این آب و رنگ و خط و خال‌ها، تجلی ذات الهی در مقدس‌ترین مکان است که جلوه حضور حضرت حق بوده و ذهن انسان را از مادیات به ماورا و عالم ملکوت سوق می‌دهد؛ البته، بیگ باباپور و حصیری (۱۳۸۸)، در مقاله «چوب‌نگاره‌های دوره صفویه در چهل‌ستون مسجد ملارستم مراغه»، علت تزیینات چوبی و نقوش به کار رفته در ستون‌ها و سقف‌های شبستان‌های مسجد ملارستم را تزیینات دلپذیری دانسته‌اند که بر روی ستون‌ها، سرستون‌ها و زیر سقف شبستان‌های مسجد ملارستم صورت گرفته است. نیلوفر علی‌پور (۱۳۹۰)، در مقاله «مطالعه طرح ارسی کاخ‌های تهران»، عناصر تزیینی دوره قاجار را - که دارای طرح و نقش خاصی بوده- ارسی معرفی کرده است؛ به طوری که در کاخ‌های مربوط به دوره قاجار مانند گلستان و عمارت مسعودیه و صاحبقرانیه، از تمامی طرح ارسی به شکل منحنی و برگرفته از نقش‌های اصلی استفاده شده است؛ علائق و بهرام‌زاده (۱۳۹۲)، در مقاله «تزیینات و الحاقات چوبی در خانه‌های قاجاری (نمونه مطالعاتی خانه امیرقاسمی در روستای اسک لاریجان)»، استفاده از چوب برای سقف، درب‌ها و پنجره‌ها، استفاده از پنجره‌های عمودی مشبک به نام ارسی، رنگ‌های بالا با ماندگاری بالا در نقاشی‌ها، نقوش مرتبط با افسانه‌ها، اعتقادات و فعالیت‌های روزانه مردم و... را از ویژگی‌های سبک معماری اغلب خانه‌های قاجاری دانسته‌اند؛ پنجه‌باشی و فرهد (۱۳۹۶)، در مقاله «مطالعه نقش‌مایه انسان در کاشی‌های مجموعه کاخ گلستان» معتقدند، بررسی این آرایه‌ها و شیوه پرداخت آن‌ها، نه تنها اطلاعاتی درباره زیباشناسی می‌دهد، بلکه نشانه‌های مهمی درباره هنجارهای اجتماعی و سیاسی عصر قاجاری نیز ارائه می‌نماید. مبینی و ایران‌پور (۱۳۹۴)، در مقاله «بررسی مفاهیم اعداد در تزیینات چوبی هندسی عصر صفویه اصفهان (با تکیه بر خانه اخوان حقیقی)» با تحلیل تزیینات و مخصوصاً تکرار اعداد نقوش هندسی چوبی به کار رفته در برخی از بناهای دوره صفوی، به این نتیجه رسیدند که، استادکاران سنتی زمان صفویه نه تنها، اعتقادات خود را در کارشان نشان می‌دادند،

بلکه کارشان را نوعی سلوک و طریقتی جهت نزدیک شدن به کمال دانسته که این اعتقاد را بر اعداد خاص در گره‌چینی ایران به شکل نظم هندسی و کاربندی و رنگ‌بندی خاص نشان می‌دادند. کیانمهر و همکاران (۱۳۹۴)، در مقاله «گونه‌شناسی تزیینات قواره‌بری در فرم خورشیدی درها (مطالعه موردی: درهای بناهای سلطنتی دوره قاجار تهران)» اشاره کردند، هنر- صنعت قواره‌بری چوب از جمله هنرهای کاربردی و تزیینی است - که شکوه و زیبایی خاصی به بناهای دوره قاجار بخشیده- که می‌توان آن را یکی از بارزترین تزیینات معماری این دوره به واسطه کاربرد گسترده و تنوع نقوش و طرح‌های اجرا شده در ساخت و زینت بخشیدن به انواع درها، پنجره‌ها و ارسی‌ها دانست.

روش تحقیق

این پژوهش که از نوع تفسیری-تاریخی می‌باشد، نظر به اهمیت موضوعی که برای آن تعریف شده است، روش جمع‌آوری اطلاعات بر مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای بنیان گذاشته شده است؛ لذا، در این راستا، نویسندگان با بررسی میدانی به جمع‌آوری اطلاعات خام و مستندسازی استاندارد اعم از تصویری، نوشتاری، شنیداری و شفاهی از دو خانه تاریخی مورد مطالعه این پژوهش و هم‌چنین بناهای تاریخی دوره قاجار و صفوی بخش‌های مرکزی و شمالی ایران، مانند استان‌های مازندران، گرگان، آذربایجان شرقی، تهران و اصفهان، شامل مسجد معزالدین، خانه آقاچان نسب قاجاری، خانه حاج مهدی سلطان، خانه سردار جلیلی، خانه افغان‌نژاد، عمارت عامری‌ها، کاخ صاحبقرانیه، پرداخته‌اند؛ که در این مرحله، تعدادی از خانه‌های تاریخی - که از لحاظ تزیینات به کار رفته در آن، با نمونه‌های موردی مشابهت داشته- انتخاب شدند؛ البته، افزون بر این اطلاعات جمع‌آوری شده، نویسندگان، جهت انجام مطالعات تکمیلی، به کتابخانه‌ها و مراکز معتبر مراجعه کردند و از طریق بررسی کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، تحقیقات و گزارش‌های سازمان میراث فرهنگی استان‌های مربوطه و انطباق آن با اطلاعات حاصل از داده‌های میدانی به تحلیل بناهای مذکور پرداختند.

چوب و تزیینات چوبی در دوره قاجاریه و صفویه و معرفی بناهای مورد مطالعه

چوب یکی از قدیمی‌ترین موادی است که از دیرزمان و پیش از هر مصالح مهندسی دیگر، در خدمت بشر بوده

و نه تنها در حال منسوخ شدن نیست، بلکه هر روز بیش تر از دیروز، به کارایی و خواص آن پی برده شده و برای ساخت ابزار و وسایل مورد نیاز بشر استفاده می شود. در دوران اسلامی، هنرمندان ماهر با دست یابی به ویژگی های گونه های مختلف چوب از آن در خلق آثار گوناگون به نحو مطلوب بهره جستند. در هنرهای کاربردی ایرانی- اسلامی نیز ماده چوب علاوه بر ایفای نقش پوشش سقف، باربری ساختمان، در پدیدار شدن آثار هنری و سازه ها و دیگر لوازم جانبی مانند در، پنجره و منبرهای ساده و نیز تزئینی مزین به طرح های کنده کاری و گره چینی در اشکال هندسی و هنر ترکیبی منبت کاری، کاربرد وسیعی داشته است (خیری، ۱۳۸۶: ۶۵۵-۶۵۹؛ ملکی گلدوز و محمدی، ۱۳۹۱: ۶). در خصوص تزئینات با چوب، تزئین سطح داخلی سقف های چوبی، در طول زمان تکامل یافته و در قرون متاخر اسلامی به اوج شکوفایی خود رسید؛ تا آن جا که در دوره صفوی، ساخت بناهایی با سقف های چوبی موسوم به چهل ستون و استفاده از چوب در تزئینات در و پنجره های باشکوه رواج پیدا کرد (چمن، ۱۳۸۱: ۷۵). تزئینات به کار رفته بر روی آثار چوبی در دوره های قبل، به ویژه صفویه، در عهد زندیه ادامه پیدا کرده و این امر، بیش تر روی نقاشی متمرکز گردیده؛ اما در دوره قاجار، انواع نقش آفرینی های هنری بر چوب، تجربه گشته (عطارزاده، ۱۳۷۴: ۱۵)؛ و از آن، در مواردی چون پوشش سقف ها، ساخت ستون های مزین چوبی، پنجره های پرنقش و نگار و ظریف، درهای ارسی - که از لحاظ هنری ادامه کارهای تزئینی دوره صفوی بوده - استفاده شد (پرنا، ۱۳۸۶: ۵۳؛ ساریخانی، ۱۳۸۵: ۴۳). با توجه به آن چه در سفرنامه ها آمده است، می توان گفت، شیشه های رنگی در دوره صفویه به ایران وارد شده و در دوره قاجار، استفاده از آن در ارسی ها متداول بوده و به اوج خود رسیده است (علی پور، ۱۳۹۰: ۷). این دوره را می توان دوره نوآوری و شروع تحولات جدید در هنر و معماری ایران دانست. تحولات اجتماعی و اقتصادی آن، تغییرات مهمی را در هنر و سلیقه زیبایی شناسی و هم چنین حامیان هنری به وجود آورد (کیانی و سلطان زاده، ۱۳۹۲: ۲؛ شریفی مهرجردی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸). لذا، ویژگی های معماری و تزئیناتی برخی بناهای قابل تطبیق با دو خانه مورد مطالعه شامل موارد زیر است؛ که گواه بر علت انتخاب آن ها در این پژوهش بوده است.

غربی میدان خشکبار/آرد فروشان (محلہ سالار، کوچه حاتم) قرار دارد. این بنا به شماره ۶۳۴، در فهرست آثار ملی کشور ثبت شده است. به موجب کتیبه ها و سنگ قبرهای کار گذاشته شده در ازاره بنا، این مسجد، یک بار در دوره شاه طهماسب اول صفوی (۹۲۹-۹۸۴ ه.ق.) بازسازی شده و در دوره قاجار دوباره مرمت شده است. این مسجد دارای دو شبستان ستون دار شرقی و غربی است که هر دو، دارای سقف با پوشش مسطح، متشکل از تیرریزی و پرده بندی و لمبه کاری ۱ ظریف با ستون های چوبی به همراه سرستون های حجمی مقرنس کاری زیبا و افراشته هستند؛ که همه این سازه ها و تخته های پوشاننده سقف، منقش به طرح های ترنج و گل بته - بته های اسلیمی و ختایی زیبا و هنری به شیوه هنر و معماری مرسوم عهد صفویه - سبک اصفهانی هستند (غفاری هریس و فصیحی، ۱۳۹۶: ۱۲۰).

خانه حاج مهدی سلطان، یکی از بناهای دوره قاجاری بوده که با شماره ثبت ملی ۵۹۳۶، در روستای پاشاکلا در بخش دابو دشت شهرستان آمل واقع شده است. این خانه دارای دو اتاق سه دری و دو دری بوده که با تخته کوبی ها و چوب های رنگی پوشش داده شده اند؛ هم چنین، بر روی ستون های واقع شده در نمای جنوبی آن، درخت سرو، گل و بوته، اسلیمی و پرندگان افسانه ای نقش شده است که استفاده تلفیقی از این نقوش و تزئینات چوبی زیر سقف با خانه مقصودی مشابهت داشته است. این بنا دارای دو ایوان تابستانی و زمستانی در شمال و جنوب و دو انبار در زیرزمین برای ذخیره آذوقه می باشد.

خانه سردار جلیل با شماره ثبت ملی ۵۴۰۱، مربوط به دوره قاجار و متعلق به لطفعلی خان سردار جلیل (سالار مکرم) از امرای با نفوذ ارتش وقت بود. این بنا در مرکز شهر ساری خیابان نادر (جمهوری) و در کوچه سردار واقع است. بنا دارای سه طبقه با پلان مستطیل شکل می باشد که طبقه اول و دوم، دارای سه اتاق مرکزی که در اضلاع مختلف دارای فضای باز و بسته شکل کریدور می باشد، که از طریق درهایی - که با شیشه های الوان داخل چوب های آلت کاری قرار دارد - به یک دیگر راه دارند. طبقه سوم، دارای سه اتاق و تراس بوده که تیرهای چوبی زیر سقف اتاق ها و ستون های تراس با سرستون ها به شکل شیر سر با خانه منصور، مطابقت و مشابهت داشته است.

مجموعه آقاخان نسب قاجاری مربوط به اواخر دوره قاجار است که با شماره ثبت ملی ۲۶۸۵، در بابل،

دو بنا - که توسط نگارگران، معماران و خوشنویسان هنگام تزیین، نوشته شده - در خانه منصور، اشاره به سال ۱۲۸۲ دارد و در خانه مقصودی که متنی مشابه آنچه در سردر عالی قاپو نوشته شده است، مبنی بر گشاده باد به دولت همیشه این درگاه به حق أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ (دبیرسیاقی، ۱۳۸۲: ۴۹۳)، گویای این موضوع است؛ قدمت دو خانه به حدود یک و نیم قرن باز می‌گردد (تصویر ۴)، بنابراین، با تفاسیر گفته شده، به این موضوع پی برده شده که دو خانه، در دوره قاجار احداث گردیده است. مالکان نخستین بنای خانه منصور، عین‌الله منصور و خانه مقصودی، میردبیح‌الله مقصودی بوده - که بعد از فوت اشخاص نام برده - هم اکنون، توسط نوادگان در حال استفاده می‌باشد. در خصوص سازندگان بنا، با توجه به پرس و جوهای صورت گرفته اطلاعاتی در دسترس نیست.

تصویر ۱ - موقعیت قرارگیری روستا نسبت به شهر نور؛ (۱) شهر نور؛ (۲) روستای کُپ (URL1).

تصویر ۲ - روستای کُپ (URL1).

تصویر ۳ - موقعیت (۱) خانه منصور؛ (۲) خانه مقصودی در روستای کُپ (URL1).

محله قدیمی برج بن، خیابان مدرس، جنب موزه گنجینه واقع شده، هم‌نشینی دو سبک معماری قاجار و پهلوی اول در مکانی به وسعت هزار مترمربع، این مجموعه را نسبت به سایر خانه‌های این محله، متمایز کرده است. خانه جنوبی این مجموعه، همان شاه‌نشین این عمارت محسوب شده و معماری کاملاً قاجاری دارد. وجود سه دری و پنج دری‌های مزین به شیشه‌های رنگی و ساده، پنجره‌های گره‌چینی و طاقچه‌های تماماً گچ‌کاری شده در تالار و بهارخواب آن، همگی شاخصه‌های سبک معماری قاجاری هستند که در این مجموعه، به کار رفته‌اند. در عمارت‌های شمالی و غربی، وجود پله‌های بیرونی و هم‌چنین، ایوان و تیر و ستون‌های پهن و تزیین شده - که نشانه‌ای از اقتدار و عظمت است - حکایت از این دارد که در زمان پهلوی اول، الحاقاتی به این دو بنا اضافه شده است. لذا، دیده شده که بین تزیینات وابسته به چوب، در هر سه خانه با بنای منصور و مقصودی مشابهت‌هایی وجود دارد.

عمارت افغان‌نژاد با شماره ثبت ملی ۵۴۱۱، در شهرستان بهشهر و در روستای قره‌تپه بر بالای تپه‌ای به همین نام واقع است؛ این مجموعه، شامل سه عمارت در سه طبقه است که در ضلع شرقی آن، پنجره‌های ارسی زیبا و در تراس طبقه اول نیز، درهایی با تزیینات شیشه‌ای قوسی شکل قرار دارد. تزیینات سرستون‌ها و تخته‌کوبی‌های زیر سقف اتاق شاه‌نشین در طبقه اول این بنا با خانه منصور مشابهت داشته است.

خانه قاجاری حاج میرزا محمدتقی تقوی در گرگان واقع شده است این مجموعه تاریخی، بیش از ده حیاط اصلی و فرعی با ساختمان‌هایی در دو طبقه است؛ طبقه دوم آن، دارای تیر و ستون‌هایی چوبی تزیین شده از جنس درخت سرخدار و در و پنجره‌های چوبی همراه با نرده‌های تزیین شده از جنس درختان آزاد بوده است.

معرفی خانه منصور و مقصودی (تاریخچه ساخت، مالکیت، معماری)

روستای ییلاقی کُپ، واقع در ۴۵ کیلومتری شهرستان نور می‌باشد؛ در این روستا، خانه عین‌الله منصور و خانه میردبیح‌الله مقصودی به‌عنوان نمونه، مورد مطالعه قرار گرفته است (تصاویر ۱-۳). در هر دو خانه، کتبیبه‌ای - که مشخص‌کننده قدمت ساخت خانه باشد - وجود ندارد؛ اما بر طبق پرس و جو از اهالی روستا و مالکان بنا و هم‌چنین، به استناد نوشته‌های روی سقف

جدول ۲. توصیف دو خانه منصوری و مقصودی (نگارندگان).

اجزا و عناصر	خانه منصوری	خانه مقصودی
پلان	مستطیل	مستطیل - مربع
جهت ساختمان	شمال غربی - جنوب شرقی	شمال شرقی - جنوب غربی
ورودی	با توجه به شیب کوهستانی منطقه حیاط دارای یک در ورودی بوده است.	حیاط دارای دو در ورودی می‌باشد؛ در اصلی، از جنس چوب بوده و در ضلع شمالی قرار دارد که از آن وارد حیاط شده و دری دیگر از جنس چوب، که در ضلع جنوبی قرار داشته و مستقیماً به بیرون راه دارد.
	جنس در ورودی اصلی خانه - که در حال حاضر، از بین رفته - از چوب بوده که به هنگام ورود، درون یک پیش فضا قرار گرفته و توسط یک ردیف پله به طبقه اول و اتاق‌ها راه دارد.	در اصلی خانه از جنس چوب بوده و در طبقه همکف قرار دارد و در اتاق‌ها نیز مستقیماً از طریق بالکن قابل دسترسی می‌باشد.
تعداد طبقات	۱ طبقه (همکف و طبقه اول)	۱ طبقه (همکف و طبقه اول)
حیاط	حیاط این خانه به صورت مستطیل بوده که طی گذر زمان حصارکشی اصلی آن از بین رفته و در حال حاضر نیز قسمتی از آن، توسط بلوک سیمانی حصارکشی شده است.	حیاط این خانه به صورت مستطیل بوده که بنا سه ضلع آن را محصور کرده (حیاط مرکزی) و ضلع شمالی آن به صورت سنگ چین حصارکشی شده است.
پی	برای برپا کردن ساختمان از مصالحی مانند قلوه سنگ، آهک و... استفاده شده؛ بنابراین، پی، از نوع سنگی بوده است.	پی، از نوع سنگی بوده است.
مصالح	خشت، کاهگل، سنگ، ساروج، گچ، آهک، شیشه و لت برای پوشش سقف.	خشت، کاهگل، سنگ، ساروج، گچ، آهک، شیشه و حلب برای پوشش سقف.
سقف	سقف به صورت شیروانی بوده و جهت شیب دو طرفه است و توسط تکه تخته‌هایی در ابعاد حدوداً ۲۰*۴۰ سانتی متری پوشش داده شده که به آن لت می‌گویند، پوشش سقف بخشی از بنا - که بازسازی شده - از جنس حلب می‌باشد.	بام بنا به صورت شیروانی می‌باشد که جهت شیب چهار طرفه است و به وسیله چوب تیربریزی شده و توسط حلب پوشش داده شده است.
	داخلی	در سقف داخلی اتاق‌ها در طبقه اول از تیرهای چوبی و تزئینات چوب استفاده شده است.
شاه‌نشین	به نظر می‌رسد، تنها فضایی که به عنوان شاه‌نشین در این بنا شناخته می‌شود، اتاق مرکزی طبقه اول بوده که دارای پلان مستطیلی و تزئینات زیبایی از قبیل شومینه، تاقچه، پنجره - های ارسی و سقف چوبی زیبا و... می‌باشد و از دو طرف از طریق راهروهای ارتباطی (فضای میانی) به اتاق‌های مجاور دسترسی دارد.	فاقد شاه‌نشین می‌باشد. اما در طبقه اول در دو سمت بنا، دو فضای نشیمن برای پذیرایی و میهمانی قرار گرفته - که توسط بالکن قابل دسترسی بوده - و دارای نقاشی‌های سقفی می‌باشد.
اتاق‌ها	دو اتاق در طبقه اول و به صورت قرینه، دو طرف شاه‌نشین قرار گرفتند و دارای پلان مستطیلی و تزئیناتی از قبیل تاقچه، سقف، در و پنجره‌های چوبی می‌باشند.	دو اتاق با پلان مستطیلی در طبقه اول در جبهه شمالی و قسمت مرکزی بنا قرار گرفته که به وسیله بالکن، قابل دسترسی بوده است.
آشپزخانه و مطبخ	آشپزخانه در طبقه همکف و جبهه جنوبی بنا، قرار گرفته است.	آشپزخانه در همکف و جبهه شمالی بنا، قرار گرفته است.
سرویس بهداشتی	فاقد حمام می‌باشد. سرویس بهداشتی در همکف و جبهه جنوبی بنا، قرار گرفته است.	فاقد حمام می‌باشد. سرویس بهداشتی در حیاط، قرار گرفته است.
طویله، انبار	طویله در جبهه شرقی بنا و به صورت الحاقی و انبارها در سمت چپ جبهه جنوبی بنا زیر طبقه اول، قرار گرفته‌اند.	طویله در جبهه غربی بنا و انبار در جبهه شرقی بنا در همکف و زیر اتاق نشیمن در طرفین حیاط، قرار گرفته‌اند.

جدول ۳. بررسی انواع تزیینات چوبی به کار رفته در خانه منصورى و مقصودى (نگارندگان).

محل تزیین	خانه منصورى	خانه مقصودى
زیر سقف		
در		
پنجره		
تیر ستون		

جدول ۴. بررسی انواع نقاشی‌های به کار رفته در خانه منصورى و مقصودى (نگارندگان).

محل تزیین	طرح نقوش	خانه منصورى	خانه مقصودى
زیر سقف	هندسی		
	گیاهی		
زیر سقف	اساطیری		
	حیوانی پرنندگان انسانی		

مطابق تصویر ۵ و جدول ۲، دو بنا دارای حیاط، شاه‌نشین، اتاق‌ها، بالکن، آشپزخانه، سرویس بهداشتی، انبار و طویله بوده است؛ تزئینات مشترک در دو خانه، شامل کنده کاری روی تیرهای سقف، سرستون‌ها، سرتیرها، گره‌چینی بالای درها و نقوش روی درهای چوبی در فضای داخلی و خارجی و نقاشی روی چوب‌های سقف، می‌باشد. در خانه منصوروی در داخل بنا تزئینات گچی و گچ‌بری، آهک‌بری همراه با مقرنس‌کاری نیز وجود دارد (جدول ۳، ۴ و ۵).

تصویر ۴- نوشته‌های موجود در زیر سقف دو خانه، بالا خانه منصوروی؛ پایین خانه مقصودی (نگارندگان).

تصویر ۵- نمایی از دو خانه مورد مطالعه، از راست به چپ: خانه منصوروی و خانه مقصودی (نگارندگان).

جدول ۵. بررسی انواع تزئینات گچ‌بری، آهک‌بری به کار رفته در خانه منصوروی (نگارندگان).

محل تزئین	خانه منصوروی
دیوار	
	
	
	

بررسی تزئینات چوبی خانه منصوروی و مقصودی و مطالعه تطبیقی آن

مهم‌ترین تزئینات در دوبنا، چوبی بوده است و از آن‌جایی که، دو خانه منصوروی و مقصودی دارای جبهه‌هایی از زمان‌های مختلف هستند، بنابراین، باید از بررسی تطبیقی هنر تزئینی این خانه‌ها با خانه‌هایی که زمان ساخت شان مشخص شده است، استفاده کرد؛ لذا، در این پژوهش، مطابق جدول ۶، با توجه به اهمیت موضوع در خصوص مطالعه تطبیقی تزئینات چوبی این دو بنا با برخی بناهای دوره قاجاری و صفوی بحث می‌شود. مهم‌ترین عناصر چوبی - که در این بنا مورد تزئین قرار گرفته و قابل بررسی بوده - شامل شیرسر،^۲ دهان آزدری،^۳ هلا،^۴ پلور،^۵ تخته،^۶ اُرسی^۷ می‌باشد.

جدول ۶. مطالعه تطبیقی تزیینات چوبی خانه منصور و مقصودی با بناهای دوره قاجار و صفوی (نگارندگان).

بنای مورد مطالعه	تزیینات	نمای تزیینات در بنای مورد مطالعه	بنای قابل تطبیق، دوره، محل بنا	تزیینات	توضیحات
خانه منصور			مسجد ملا معزالدین دوره صفوی شهر مراغه		مطابقت تخته‌کوبی‌های زیر سقف فضای داخلی اتاق شاه‌نشین خانه منصور با شبستان مسجد معزالدین (خیری، ۱۳۸۶: ۶۸)
			خانه حاج مهدی سلطان دوره قاجار شهر امل		مطابقت تزیینات چوبی بین تیرهای اصلی زیر سقف فضای داخلی اتاق میانی دو بنا
			خانه سردار جلیلی دوره قاجار شهر ساری		مطابقت تزیینات چوبی بین تیرهای اصلی زیر سقف راهروی ارتباطی در خانه منصور با اتاق میانی خانه جلیلی (URL3)
			خانه آقاخان نسب قاجاری دوره قاجار شهر بابل		مطابقت تزیینات تیر چوبی و زیر سقف شیروانی در دو بنا
			خانه حاج مهدی سلطان دوره قاجار شهر امل		مطابقت سرشیرهای به کار رفته در دورتادور سقف دو بنا
			خانه افغان‌نژاد دوره قاجار شهر بهشهر		مطابقت بخشی از تزیینات سرستون‌های چوبی در دو بنا
			خانه حاج مهدی سلطان دوره قاجار شهر امل		مطابقت سرشیرهای به کار رفته در گوشه‌های سقف فضای داخلی دو بنا
			خانه حاج مهدی سلطان دوره قاجار شهر امل		مطابقت تزیینات چوبی بین سرشیرهای به کار رفته زیر سقف در دو بنا
			عمارت عامری‌ها دوره قاجار شهر کاشان		مطابقت برخی از طرح ارسی‌های به کار رفته در اتاق شاه‌نشین خانه منصور با کاخ صاحبقرانیه و عمارت عامری‌ها (URL2)
			کاخ صاحبقرانیه دوره قاجار شهر تهران (محمدی‌حاجی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۰)		
خانه منصور			خانه تقوی دوره قاجار شهر گرگان		مطابقت نرده‌های چوبی به کار رفته در بالکن‌های خانه منصور و خانه تقوی
			خانه آقاخان نسب قاجاری دوره قاجار شهر بابل		مطابقت تخته‌کوبی‌ها و تزیینات چوبی بین آن در زیر سقف بالکن خانه مقصودی با تزیینات زیر سقف شیروانی خانه آقاخان نسب

نتیجه‌گیری

و سازندگان این دو بنا، از طریق تصاویر دیده شده از بناهای دوره صفوی و قاجاری و دید و بازدیدهای صورت گرفته از آن‌ها در حین سفر، اقدام به الگوبرداری از سبک تزییناتی به کار رفته و بازنمایی مجدد آن در دو بنای مورد مطالعه این پژوهش، کرده‌اند. بنابراین، به جرات می‌توان گفت، این نوع از سبک تزیینات چوبی، طرح‌ها و نقوش به کار رفته بر روی چوب در خانه‌های روستای کُپ، توسط معماران، نجاران و سازندگان این بنا، ابداع نشده است؛ بلکه الگویی از معماری بناهای هم دوره و دوره ماقبل خود بوده که در نقاط مختلف کشور قرار داشته‌اند و همین امر، بر ارزش تاریخی این دو بنا و تزیینات چوبی وابسته به معماری آن افزوده است؛ لذا، از آن جایی که، تلفیق این نوع از سبک هنری و تزیینی با معماری، دارای یک تداوم و پایداری از دوره صفوی تا قاجاری بوده است، می‌تواند یک پل ارتباطی قوی، بین هنر و معماری گذشته، حال و آینده، برقرار سازد.

تشکر و قدردانی

از مردم، دهیار و شورای روستای کُپ و صاحبان فعلی دو خانه مورد مطالعه این پژوهش، حاج فرج منصوری و سایر نوادگان مرحوم عین‌الله منصوری و نوادگان مرحوم میرذبیح‌الله مقصودی، از حیث همکاری‌های به عمل آمده در جهت جمع‌آوری اطلاعات میدانی، تشکر می‌شود.

پی‌نوشت

- ^۱ لمبه. ال ب / ب (ا) (در تداول مردم قزوین) به قرنیس گرداگرد سقف اتاق گفته می‌شود (دهخدا، ۱۳۷۷: ص).
- ^۲ شیرسر: قطعاتی چوبی از جنس درخت آزاد که در انتقال بار سقف به سرستون‌ها به صورت پلکانی می‌باشند (رحیم‌زاده، ۱۳۸۲: ۳۴).
- ^۳ دهان‌آزدری: سرستون‌های چوبی به فرم دهان اژدها هستند که ارتباط بین تیرهای افقی و عمودی بنا را میسر می‌سازند (همان).
- ^۴ هلا: بالاترین تیر چوبی که به صورت اُریب، شیب اصلی بام را می‌سازد و تخته‌کوبی نهایی روی آن صورت می‌گیرد (همان).
- ^۵ پُلور: تیرهایی هستند که در طبقات اول و دوم، بام را می‌پوشانند (همان).
- ^۶ تخته: فضای خالی بین دو تیر را می‌پوشاند و کف اصلی طبقه بالا را هم می‌سازد (همان).
- ^۷ اُرسی: نوعی در و پنجره چوبی است با حالت بالا و پایین‌رونده، که علاوه بر جنبه کاربردی، کارکرد تزیینی نیز دارد (علی‌پور، ۱۳۹۰: ۶).

منابع

- بیگ‌باباپور، یوسف و حصیری، افسانه (۱۳۸۸). چوب‌نگاره‌های دوره صفویه در چهل‌ستون مسجد ملارستم مراغه، پیام بهارستان، دوره ۲، شماره ۶، ۳۹۷-۴۰۲.
- پرنا، مهدی (۱۳۸۶). *مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی: آسیب‌شناسی و فن‌شناسی بناهای سنتی*، تهران: آزاده.

طبق بررسی‌های انجام شده در تزیینات چوبی خانه منصوری و مقصودی و مقایسه آن با تزیینات بناهای دوره قاجار و صفوی اعم از مسجد معزالدین، خانه آقاخان نسب قاجاری، خانه حاج مهدی سلطان، خانه سردار جلیلی، خانه افغان‌نژاد، عمارت عامری‌ها و کاخ صاحبقرانیه، بر اساس مدارک و شواهدی که در این پژوهش به آن‌ها اشاره شد، با این‌که این بناها در مناطق دور از هم، در بخش‌های مرکزی و شمالی کشور شامل استان‌های مازندران، گرگان، آذربایجان شرقی، تهران و اصفهان، قرار گرفته‌اند، ویژگی‌های اکولوژیکی، فرهنگی، اقتصادی، مناسبات سیاسی و شرایط اقلیمی خاص منطقه خود را دارند که این ویژگی‌ها، باعث ایجاد تفاوت‌هایی در خود بنا و ساختار شکل‌گیری آن شده‌اند؛ با این حال، شباهت‌هایی در تزیینات چوبی، طرح و نقوش هندسی به کار گرفته در ساختار، اجزا و عناصر شکل‌گیری بنا در بخش‌های سازه‌ای و غیرسازه‌ای فضاهای داخلی و خارجی این بناها با دو بنای مورد مطالعه، مشاهده شده است که نشانگر ارزش و اهمیت بالای این ساختارهای تزیینی می‌باشد؛ لذا، با توجه به بررسی‌های انجام شده، مشاهده شد که برخی از این تزیینات، عینا با یک‌دیگر مطابقت دارند که این موارد شامل مطابقت نحوه تیرریزی‌های زیر سقف و تخته‌کوبی‌های بین آن، به همراه طرح و نقوش کشیده شده بر روی آن‌ها، سرشیرهای به کار رفته در دور تا دور زیر سقف و مخصوصا، در قسمت چهارگوش زیر سقف در اتاق‌های میانی و شاه‌نشین طبقات دوم، طرح و نقوش روی در و پنجره و هم‌چنین، ارسی‌های به کار رفته در اتاق شاه‌نشین و سایر فضاهای داخلی بنا، بوده است. در فضاهای خارجی نیز، این مطابقت در نحوه تیرریزی و تخته‌کوبی‌های بین آن و طرح و نقوش به کار رفته در بخش‌های انتهایی تیرهای چوبی در زیر سقف شیروانی در دور تا دور بنا و هم‌چنین، زیر سقف فضاهای ایوان و تراس‌های طبقات دوم، وجود داشته است. هم‌چنین، طرح سرستون‌های قرار گرفته در ایوان و نرده‌های چوبی به کار رفته در تراس دو بنا نیز با بناهای مذکور، عینا، مطابقت داشته است.

با تفاسیر گفته شده، چون عناصر اصلی شکل‌دهنده این بنا از جنس چوب بوده و دو بنای مورد مطالعه در منطقه مازندران، واقع شده و در این مناطق، چوب به وفور یافت می‌شود، لذا، اکثریت تزیینات به کار رفته در بخش‌های چوبی بنا بوده است؛ که معماران، نجاران

پنجه‌باشی، الهه و فرهد، فرنی‌ا (۱۳۹۷). مطالعه نقش‌مایه انسان در کاشی‌های مجموعه کاخ گلستان، *جلوه هنر*، دوره ۱۰، شماره ۲، ۱۶-۷.

چمن، حمیدرضا (۱۳۸۱). *حفاظت و مرمت نقاشی رنگ و روغن بر روی چوب*، پایان‌نامه کارشناسی مرمت آثار تاریخی، دانشکده مرمت، اصفهان: دانشگاه هنر.

خیری، سیروس (۱۳۸۶). *معماری و تزیینات ستاوندهای چوبی دوره صفویه در آذربایجان*، جلد ۲، تبریز: مهدآزادی.

دبیرسیاقی، محمد (۱۳۸۲). *سیر تاریخی بنای شهر قزوین و بناهای آن*، قزوین: حدیث امروز.

دیلم، ابراهیم و دیلم کتولی، هنگامه (۱۳۹۶). بررسی تزیینات چوبی خانه‌های تاریخی گرگان (با تأکید بر معماری دوره قاجار-مورد مطالعه مجموعه تاریخی امیر لطفی و تقوی)، *اولین همایش بین‌المللی عمران، معماری و شهر سبز پایدار*، همدان، ۱-۱۰.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*، تهران: دانشگاه تهران. رحیم‌زاده، معصومه (۱۳۸۲). *سفاتانالارهای مازندران*، ساری: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان مازندران.

ساربخانی، مجید (۱۳۸۵). تکنیک‌های تزیینی و شیوه ساخت مصنوعات چوبی ایران در دوران اسلامی، *وقف میراث جاویدان*، شماره ۵۵، ۴۱-۴۶.

سلیمانی، پروین؛ فرهنگ بروجنی، حمید و اکبری فرد، مریم (۱۳۹۰). مقایسه ساختار و تزیینات چوبی مسجد جامع ایبانه با مساجد چوبی آذربایجان شرقی، *مطالعات هنر اسلامی*، دوره ۷، شماره ۱۴، ۲۵-۴۰.

شیخی، علیرضا و تندی، احمد (۱۳۹۴). تاریخ‌یابی در مسجد بالاسر آستان قدس رضوی بر اساس مطالعه تطبیقی ویژگی‌های کتیبه، نقش و ساخت آن با آثار شاخص چوبی و کاشی تزیینات معماری خراسان، *خراسان بزرگ*، سال ۱۸، شماره ۱۸، ۸۱-۹۲.

شریفی مهرجردی، علی‌اکبر؛ خزایی، محمد و افهمی، رضا (۱۳۹۲). نقاشی‌ها و تزیینات دیواری خانه ملک‌التجار یزد، *مطالعات هنر اسلامی*، شماره ۱۹، ۷-۲۴.

عطارزاده، عبدالکریم (۱۳۷۴). *آرایه‌های چوبی در معماری اسلامی ایران (دوره زندیه و قاجاریه)*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

علائی، نرگس و بهرام‌زاده، محمد (۱۳۹۲). تزیینات و الحاقات چوبی در خانه‌های قاجاری (نمونه مطالعاتی خانه امیرقاسمی در روستای اسک لاریجان)، *همایش ملی باستان‌شناسی ایران، دستاوردها، فرصت‌ها، آسیب‌ها*، بیرجند، ۱-۱۶.

علی‌پور، نیلوفر (۱۳۹۰). مطالعه طرح ارسی کاخ‌های تهران، *نگره*، دوره ۶، شماره ۱۸، ۵-۲۱.

غفاری‌هریس، رضا و فصیحی، رعنا (۱۳۹۶). نگرش تحلیلی بر تزیینات معماری ستون‌های چوبی مساجد مراغه، *مطالعات باستان‌شناسی پارسه*، سال اول، شماره ۲، ۱۱۵-۱۲۹.

کیانمهر، قباد؛ تقوی‌نژاد، بهاره و میر صالحیان، صدیقه (۱۳۹۴). گونه‌شناسی تزیینات قواره‌بری در فرم خورشیدی درها (مطالعه موردی: درهای بناهای سلطنتی دوره قاجار تهران)، *نگره*، دوره ۱۰، شماره ۳۴، ۸۵-۱۰۱.

کیانی، مریم و سلطان‌زاده، حسین (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی نقوش شمشه در در تزیینات بناهای دوره قاجار (نمونه‌های موردی: حسینیه امینی‌ها (یا خانه امینی‌ها) و مسجدالنبی در قزوین)، *همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار*، مشهد، ۱-۸.

مبینی، مهتاب و ایران‌پور، مرجان (۱۳۹۴). بررسی مفاهیم اعداد در تزیینات چوبی هندسی عصر صفویه اصفهان (با تکیه بر خانه اخوان حقیقی)، *همایش ملی معماری و شهرسازی بومی ایران*، یزد، ۱-۱۴.

ملکی‌گلندوز، مصطفی و محمدی، میر روح‌الله (۱۳۹۱). بررسی ویژگی‌ها و زیبایی‌شناسی منبر مشکول، شاهکار هنرهای چوبی جهان اسلام، *نگره*، دوره ۷، شماره ۲۳، ۴-۱۶. محمدزاده، مهدی و توکلی، سعیده (۱۳۹۱). نمادهای عرفانی در تزیینات چوبی مسجد ملارستم مراغه، *کتاب ماه هنر*، شماره ۱۶۸، ۵۲-۵۷.

محمدی حاجی‌آبادی، فائزه؛ حبیب‌الله، آیت‌اللهی و فهیمی‌فر، علی‌اصغر (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی هنرهای تزیینی داخل کاخ صاحبقرانیه و بناهای روسیه قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی، *هنرهای زیبا-هنرهای تجسمی*، دوره ۱۸، شماره ۱، ۴۵-۵۶.

مدهوشیان‌نژاد، محمد و شیشوانی، هاله (۱۳۹۶). مطالعه ستون و سرستون‌های مقرنس‌کاری چوبی مسجد ملامعزالدین مراغه، *پژوهش هنر*، دوره ۷، شماره ۱۴، ۱۹-۳۳.

URLs:

URL1. [https://www.google.com/maps\(1397/4/6\)](https://www.google.com/maps(1397/4/6)).

URL2. [http://kashancht.ir/\(1397/4/6\)](http://kashancht.ir/(1397/4/6)). آرشیو

میراث فرهنگی، صنایع دستی، گردشگری شهرستان کاشان آرشیو. [http://mazandchto.ir\(1397/4/6\)](http://mazandchto.ir(1397/4/6)).

میراث فرهنگی، صنایع دستی، گردشگری استان مازندران

References

- Attarzadeh, A. (1995). *Wooden Arches in Islamic Architecture of Iran (Zandieh and Qajar Period)*. Tehran: Tarbiat Modares University (Text in Persian).
- Ala'i, N. & Bahramzadeh, M. (2013). *Wooden Decorations and Extensions in Qajar Houses (Sample of Study of Amir-Ghasemi's House in Ask Village of Larijan)*, *Iranian National Archaeological Conference, Achievements, Opportunities, Harm*, Birjand, Iran, 1-16 (Text in Persian).
- Alipour, N. (2011). The Study of Orosies of Tehran Qajar Houses, *Negareh*, 6(18), 5-21 (Text in Persian).
- Beigbabapour, Y. & Hassiry, A., (2009). Safavid Wooden Decorations in the Chehelsooton of the Marrageh Mollarostam Mosque, *Payam-e-Baharestan*, 2(6), 402-397 (Text in Persian).
- Chaman, H. R., (2002). *Protection and Restoration of Oil Paintings on Wood*, Isfahan: Isfahan University of Art (Text in Persian).
- Dabir Siaqi, M., (2003). *Historical Course of the City of Qazvin and its Buildings*, Qazvin: Hadith-e Emruz (Text in Persian).
- Deilam, E. & Deilam Katuli, H., (2017). Study of Wooden Decorations of Historic Houses of Gorgan with an Emphasis on Qajar Period Architecture (Case Study: Amir Latifi and Taghavi Historical Complex), *The First International Conference on Civil Engineering*,

- Madhushian Nejad, M. & Shishvani, H., (2017). Study of Wooden Column Mogharnas in the Mosque of Mullah Moazaldin Maragheh, *Pazhuhesh-e Honar*, Vol. 7, (14), 33-1 (Text in Persian).
- Parna, M., (2007). *Restoration and Revitalization of Historical Buildings and Structures: Pathology and Techniques of Traditional Buildings*, Tehran: Azadeh (Text in Persian).
- Panjehbashi, E., Farhad, F. (2018). The Study of Human Motifs in Golestan Palace (Kakheh Golestan) Complex's Tiles, *Glory of Art (Jelve-y Honar) Alzahra Scientific Quarterly Journal*, 10(2), 7-16. doi: 10.22051/jjh.2017.11958.1167 (Text in Persian).
- Sarikhani, M., (2006). Decorative Techniques and Methods of Making Wooden Artifacts of Iran During the Islamic Era, *Waqfe Mirase Javidan*, (55), 41-46 (Text in Persian).
- Soleimani, P.; Farahmand Boroujeni, H. & Akbari Fard, M., (2011). Comparison of the Structure and Interior Decoration of the Abyane Mosque with the Wooden Mosques of East Azarbaijan, *Islamic Art Studies*, 7(14), 25-40 (Text in Persian).
- Sheikhi, A.R. & Tondi, A., (2015). Dating in the Astan Quds Razavi Balasar Mosque Based on the Comparative Study of the Features of the Inscription, Its Role and Its Structure with the Works of the Wooden and Tile Decorative Elements of Khorasan Architecture, *Journal of Great Khorasan*, 18(18), 81-92 (Text in Persian).
- Sharifi Mehrjardi, A. A.; Khazaei, M. & Afhami, R., (2013). Paintings and Wall Decorations of Yazd Malakaltjar House, *Islamic Art Studies*, (19), 7-24 (Text in Persian).
- Architecture and Sustainable Green Cities*, Hamedan, Iran, 1-10 (Text in Persian).
- Dekhoda, A. A., (1998). *Dictionary*, Tehran: University of Tehran (Text in Persian).
- Ghaffari Haris, R. & Fasihi, R. (2018). Analytical Review on Architecture Decorations of the Wooden Pillars in the Maragheh Mosques, *Parseh Journal of Archaeological Studies*, 1(2), 115-129 (Text in Persian).
- Kheiri, S., (2007). *The Architecture and Decorations of Wooden Pillars of Safavids Period in Azerbaijan*, (Vol. 2), Tabriz: Mahdazadi (Text in Persian).
- Kiyanmehr, Q., Taghavinejad, B., Mirsalehian, S. (2015). The Typology of Qavarehbori Decorations in the Solar Structures of Doors (A Case study of the Doors Qajar Royal Buildings of Tehran), *Negareh Journal*, 10(34), 78-91. doi: 10.22070/negareh.2015.213 (Text in Persian).
- Kiyani, M. & Soltanzadeh, H., (2013). A Comparative Study of Shams' Designs in the Decorations of the Buildings of the Qajar Period (Case Study: Hosseinyeh Aminiyah (Or the House of the Aminih) and the Masjid Al-Nabi In Qazvin), *National Conference on Architecture, Urbanism and Sustainable Development, Focusing on Native Architecture to Sustainable City*, Mashhad, Iran, 1-8 (Text in Persian).
- Rahimzadeh, M., (2003). *SaghaTalarha-Ye-Mazandaran*, Sari: Directorate General of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of Mazandaran Province (Text in Persian).
- Gholandoz, M., Mohammadi, M. (2012). The Research of the Features & Esthetic of Mshkol Pulpit, the Masterpieces of Wood working in Islamic World, *Negareh Journal*, 7(23), 5-16 (Text in Persian).
- Mobini, M. & Iranpour, M., (2015). Investigating Numerical Concepts in Geometric Wooden Ornaments of the Safavid Age of Esfahan (Focusing on Akhavan Haghghati House), *National Symposium on Iranian Local Architecture and Urban Planning*, Yazd, Iran, 1-14 (Text in Persian).
- Mohammadzadeh, M. & Tavakoli, S., (2012). Mystical symbols in the wooden decorations of the mosque of Molarostam of Maragheh, *Ketabe Mahe Honar*, 168, 52-57 (Text in Persian).
- Mohammadi Haji Abad, F., Ayatollahi, H., Fahimi far, A. (2013). The comparative analysis interior decorative arts of Sahebgharanieh palace & Russian 18 & 19 century building's, *Honar-Ha-Ye-Ziba: Honar-Ha-Ye-Tajassomi*, 18(1), 1-13. doi: 10.22059/jfava.2013.36270 (Text in Persian).

URLs:

- URL1. <https://www.google.com/maps>. 2018-6-27.
- URL2. Archive of Directorate General of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of Kashan Province; <http://kashancht.ir/>. 2018-6-27.

مجموعه انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

A Comparative Study of Wooden Decorations of the Architectural Styles of the Historical Houses in the Kop Village of Noor City with the Buildings of the Qajar and Safavid Period¹

J. Mahdi Nejad²

A. Sharghi³

F. Asadpour⁴

Received: 2019-02-11

Accepted: 2019-07-17

Abstract

Prior to iron, wood has been one of the most utilized materials in traditional Iranian architecture. Wood has always played a significant role in the structures and decorations of buildings in the Safavid and Qajar period. Wood has been used in many ways in accordance with the ecological, cultural, economic, political and climatic conditions of the area in which it is located. This material has been very influential in the formation of the monuments of the village of Kop (located 45 km from the county of Noor) thanks to its massive forests. Using a variety of decorative techniques, the beautiful and prolific wooden works of art are used on the ceiling, beams and columns, doors and windows, wooden fences and motifs. We can see some of these decorations at Mansouri and Maghsoudi houses. However, the cultural heritage officials have neglected to support such buildings, despite being aware of the existence and valuable potential of the monuments of this village with a period of more than one and a half years old. Natural factors, the passage of time, and the change in the lifestyle of the owners, have also affected the structure of old houses and led to the destruction of old houses and the construction of new ones. The appearance of new houses is not in line with the appearance and architecture of the village, and it lacks any artistic taste and specific environmental, regional and organic features. The construction of new houses has brought about the destruction of these valuable buildings. Therefore, in order to inform art lovers, researchers and high-rank officials of the existence of such a village in the region and its preservation and the necessity of carrying out more extensive studies and research on these monuments, it is necessary to carry out this research. So, we have to ask the following questions: 1. What are the wooden decorations, designs and paintings on the wood in the houses of the village of Kop? Do these decorations fit in different buildings in the same village or with decorations of Safavid and Qajar era buildings in central and northern parts of Iran? What are the similarities?

This is an analytical-historical research. Considering the importance of the topic, the method of data collection is based on field and library studies. Therefore, by conducting field studies, the authors sought to collect raw data and standard documentation including: visual, written, audio and oral history of the two historic houses studied and the historical monuments of the Qajar and Safavid periods of central and northern parts of Iran (provinces: Mazandaran, Gorgan, East Azarbaijan, Tehran and Isfahan). The studied monuments include Moezzadin Mosque, Aqajan Nasab Qajari House, Haj Mehdi Sultan's House, Sardar Jalili House, Afghannejad House, Ameri Mansion, Saheb-Qaraniyeh Palace. The results of the survey of these buildings have shown that there are similarities and conformances in wooden decorations, designs and geometric patterns used in the structural and non-structural parts of the interior and exterior spaces of the two buildings and mentioned structures. These similarities include the pattern of roof beam framing and the planks between it, the designs drawn on them, Lionhead sculpture under the ceiling especially in the four corners below the ceiling in the middle rooms and Shahneshins of the second floors, the designs on the windows and doors, as well as the Orosis used in the Shahneshins and other interior spaces of the building. In outer spaces, this correspondence was found in the way of roof beam framing and the planks between them, the designs and motifs used in the ending parts of the wooden beams below the roof of the gable all around the building, and under the ceiling of the terraces of the second floors. In addition, the design of the capitals on the porch and the wooden fences used in the terraces of the two buildings also corresponded exactly. The architects, carpenters and builders of the two monuments in question did not invent the similarity and conformity of the aforementioned decorations, but they have copied the style of the decorations of the building of the Safavid and Qajar periods on their journeys, and represented them in the two monuments. Therefore, since the combination of this type of artistic and decorative style with architecture has had a continuity and stability from the Safavid to Qajar period, it has been able to establish a strong bridge between art and architecture of the present and future, add the value and historical significance to the two studied modules of this research.

Keywords: Wooden Decorations, Kop Village, Qajar Period, Safavid Period.

¹DOI: 10.22051/jjh.2019.24634.1394

² Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Engineering, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran. Iran. mahdinejad@stru.ac.ir.

³ Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Engineering, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran. Iran. sharghi@stru.ac.ir.

⁴ Ph.D. Student of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Engineering, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Faezeh.Asadpour@yahoo.com.